

RR-858

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DISCURS INAUGURAL DE L'ANY ACADÈMIC 1977-78

JAUME I
I LA MUNICIPALITAT
DE BARCELONA

PEL
DR. D. JOSEP M.ª FONT RIUS
CATEDRÀTIC DE LA FACULTAT DE DRET

BARCELONA
1977

1
RR-858

127

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0701461941

JAUME I
I LA MUNICIPALITAT DE BARCELONA

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DISCURS INAUGURAL DE L'ANY ACADÈMIC 1977-78

0307

JAUME I I LA MUNICIPALITAT DE BARCELONA

PEL
DR. D. JOSEP M.ª FONT RIUS
CATEDRÀTIC DE LA FACULTAT DE DRET

BARCELONA
1977

R. 330. 232

INTRODUCCIÓ

Magfc. i Excm. Sr.

Illustres companys

Estudiants

Senyores i senyors

Una indeclinable observança de la consuetud universitària ha fet recaure damunt meu la comesa d'ocupar enguany aquesta tribuna, per la qual han desfilat tantes personalitats il·lustres de la nostra Universitat, i entre elles molts benvolguts mestres meus i estimats companys de magisteri. Us he de confessar, amb franquesa, que jo no hi hauria accedit pas de bon grat. Raons ben diverses, personals i conjunturals, em lleven el gust i més encara l'entusiasme per a l'exercici d'aquesta missió. En altres temps, ja llunyans, vaig poder sentir certament aquesta il·lusionada atracció, des que, cap allà els anys trenta, vaig començar a assistir a semblants actes, com a novell alumne de la nostra Facultat de Dret. I la natural ingenuïtat de la meua joventesa amb una vocació germinal cap a la docència universitària em feien abellidora i envejable la figura professoral i la seva pròpia missió, que em semblaven altament honroses i estimables. De llavors ençà ha plogut molt en la nostra vida universitària i ensems en la nostra vida pública, i avui, després d'un terç de segle

de docència activa, la major part transcorreguda en les mateixes Universitat i Facultat en què em vaig formar, no em sento pas massa inclinat a exultar des d'aquest lloc per l'acompliment d'aquella illusió novençana. ¿És tal vegada l'agredolç dels anys escolats, inexorablement irreversibles, que tot i permetent-me constatar el fet d'haver-los pogut omplir, grat sia a Déu, amb la somniada dedicació a les tasques d'ensenyament i d'estudi, m'estan assenyalant ja la irremeiable entrada en l'etapa tardoral de la meva carrera acadèmica, i de la meva caminada de la vida? ¿O potser, més aviat, perquè l'ambient universitari d'avui, tan confús i desballestat, és ben lluny de representar aquella imatge ideal que me n'havia forjat i per la qual modestament he vingut laborant des de la meva càtedra i, quan això em fou requerit pels companys, des de la direcció de la Facultat? D'altra banda, caldria esbrinar també fins a quin punt resulta adequat o fora de temps el to d'aquestes celebracions en el context actual i aquell a què estem abocats, en l'ordre de l'esdevenidor acadèmic i ciutadà. No voldria pas, ara i ací, endinsar-me, ni em sento amb autoritat per fer-ho, en la consideració de la problemàtica universitària i educacional, tan esventada ja des de fa temps, amb més o menys seriositat i solvència, per uns i altres. Permeteu-me, doncs, que, amatent complidor de les obligacions acadèmiques, em limiti avui a ésser-ho en allò que pertoca a la reglamentació estatutària de l'obertura del nou curs.

Atesa, doncs, la inexcusable ocupació d'aquesta tribuna, no podia allunyar-me, en l'elecció del tema del discurs, del meu cercle d'estudis i preocupacions en la disciplina que conreo, per bé que prou comprenia que calia harmonitzar aquest punt de vista amb l'obligada consideració al conjunt de l'estament universitari que,

teòricament almenys, s'aplega en aquesta escaiença. Si a això afegim que una de les aspiracions de la nova Universitat —consignada àdhuc en els seus textos normatius— és la de inserir-se al més estretament possible en el context cultural i ciutadà en què es troba establerta, no em resultava gaire violent de projectar la meva atenció cap a una figura de rellevant significació en la història del nostre país i de la nostra ciutat de Barcelona, el gran rei Jaume I el Conqueridor, i estretament vinculada a una institució jurídica tan assenyalada com fou el municipi —el Consell de Cent— de l'alludida capital.

D'altra banda, el fet d'abordar un tema com el de *Jaume I i la municipalitat de Barcelona*, em semblava, així mateix, una manera adient per a la nostra Universitat de manifestar la seva adhesió al VII centenari de la mort del gran rei, centenari el ressò del qual encara és ben viu entre nosaltres, després de l'enfilall d'actes celebrats arreu dels països catalans durant l'any finit de 1976. Si tots els sants tenen vuitada, com diu el refrany, tots els centenaris deuen tenir anyada, pensava jo pel meu compte. I si l'any passat, possiblement per causa de les circumstàncies atzaroses per què passava la nostra Universitat, aquesta restà absent en les referides celebracions, semblava que aquest acte d'obertura de curs, abans de consumir-se l'anyada alludida, podia oferir una bona avinentesa perquè la nostra corporació acadèmica deixés constància de la seva voluntat d'ésser també present en aquella commemoració històrica.

I, ja dins l'àmbit d'atenció a aquesta figura tan senyera, m'abellia centrar-me en la seva relació amb el municipi de Barcelona, representació política i jurídica de la comunitat ciutadana. No podíem referir-nos a les relacions de Jaume I amb la nostra Universitat —com

hauria estat el tema ideal— perquè, en el temps d'aquell sobirà, aquesta no havia nascut encara, i tardaria uns quants segles a sorgir pròpiament, després de no poques vicissituds, tan bellament presentades pel nostre venerat professor Dr. Jordi Rubió. Però el fet que, a la fi, l'*Estudi General* de Barcelona, fundat pel Magnànim a meitat del s. xv, i definitivament establert en el primer terç del segle xvi, fos apadrinat pel *Consell de Cent* barceloní, sembla brindar-nos una parcial justificació al nostre objectiu. Aital justificant restava completat, al marge d'aquesta consideració, pel relleu suficient que ofereix el propi municipi de Barcelona, de la ciutat on viu i respira la nostra *Alma mater*, en considerar que, si bé no es pot adjudicar al nostre sobirà, en termes precisos i absoluts, el paper de fundador de la referida municipalitat, sí que podem, amb plena justícia, reconèixer en ell l'artífex de la seva constitució orgànica, amb una planta i estructura sobre les bases de la qual s'aniria desenvolupant en segles successius.

Per altre cantó, aquesta temàtica em resultava agra-dosa des de diferents punts de mira, no sols per deixar-me remuntar als meus primers treballs juvenils, sinó també per obrir-me camí cap a l'elaboració d'un ample diplomatari sobre el nostre monarca i la ciutat de Barcelona que, amb l'ajuda de Déu, penso coronar abans de finir la meua vida acadèmica. Però, és clar, el panorama ofert per la historiografia catalana que ja des de fa un segle s'ha anat ocupant, amb major o menor rigor científic, d'aquests orígens municipals de Barcelona, presenta la diversitat pròpia que les concepcions i mètodes històrics en general han ofert en el decurs d'aquesta centúria tan fèrtil en renovacions conceptuais i metodològiques. No ens endinsarem pas en la seva ponderació. Però respecte a aquest punt concret tampoc

no sabríem estar-nos d'alludir a les visions tan diferents que ens n'han donat els autors que han treballat en aquests darrers temps. Així, per exemple, cal pensar en el afectats a aquelles interpretacions dites «romàniques», amb la notable figura de PELLA i FORGAS al davant, el qual, cap a primeries del nostre segle, ens presentava, sota un batec i un èmfasi patriòtics i ennoblidors de tot el que és nostrat, un ideal municipi democràtic fins a qualificar-lo com de «república municipal» de Barcelona. Més tard, els estudis més científics i documentats d'un Ferran SOLDEVILA, posem per cas, afinaven la crítica de la institució, bé que inspirada encara per una consideració política fonamental. Els corrents renovadors de les generacions més recents, protagonitzades ací per l'enyorada figura del qui fou professor d'aquesta Universitat, Jaume VICENS i VIVES, enfocaren el seu bisturí escorcollador i interpretatiu vers la plataforma econòmica i social d'aquella estructura municipal barcelonina. Aquest camí ha estat seguit per alguns dels seus deixebles, com és el cas de la professora Carme BATLLE, la qual, aprofundint més la seva investigació, ha posat de relleu aquelles connexions fins ara menystingudes entre els moviments d'agitació social i d'afiançament d'uns òrgans de govern de la ciutat. Jo només voldria deixar constància ací de com, en la meua modesta aportació —plasmada en les presents pàgines i reduïda a una síntesi reflexiva sense explicacions erudites sobre el tema enunciat— sóc deutor a aquestes diverses interpretacions que, en un o altre sentit, m'han obert perspectives per a la seva millor comprensió.

I

LA CIUTAT DE BARCELONA EN EL SEGLE
DE JAUME I. LA SEVA FESOMIA
URBANA I SOCIAL

El segle XIII, cobert virtualment pel prolongat regnat de Jaume I i el més breu del seu fill, Pere el Gran, que n'és continuació bàsica, pot dir-se, en frase de DURAN i SANPERE, que representa el període màxim en el procés evolutiu de la ciutat de Barcelona, el punt dolç de la seva maduresa com a capitalitat política dels comtats catalans en relació a un ample territori. Aquesta fixació de capitalitat havia quedat afermada per la importància i vitalitat que li proporcionaren les ressonants conquestes de Mallorca, València i Múrcia, les energies i els mitjans per a les quals sortiren fonamentalment de la nostra ciutat i de les seves gents i li obriren unes inusitades perspectives d'expandiment en tots els ordres.

Ja és prou coneguda la qualificada significació que ordre a l'exuberant desclosa de la vida urbana i de les institucions comunals. La nostra ciutat no en fou pas una excepció. Hom ha dit amb raó que aquest segle constitueix com un «segon naixement de Barcelona», marcat certament per la institució orgànica del seu municipi, però també, i en certa funció del seu context,

per l'accentuada renovació artística del seu conjunt, pel desenrotllament del seu aspecte monumental, manifestat així en les abundoses construccions públiques com en la proporcional densitat d'edificacions privades, per l'erecció de nombroses institucions eclesiàstiques, benèfiques i socials. Però sobretot es destaca d'una faisó rellevant per l'empenta realment decisiva que prengué l'expansió mercantil pel litoral i les illes del Mediterrani, irradiant de la ribera barcelonina i conduïda per l'ascendent burgesia de mercaders que tenia a la ciutat i en els seus barris mariners el centre d'organització dels seus afers i de posta en marxa de les seves empreses.

Aquesta desclosa social, econòmica i política que en poques ratlles acabem d'apuntar, no podia ésser obra d'un moviment brusc i improvisat, o bé accelerat d'una manera inesperada, sinó el fruit madur d'un procés evolutiu forjat en anteriors centúries i que assolí cap a la segona part del segle XIII la florida esplendorosa que el caracteritza. La política del rei Jaume afavorí sensiblement aquest progrés ciutadà i municipal, però cal assenyalar que en trobà ja establertes una bona part de les seves bases i, a més, sabé beneficiar-se de l'eficax ajuda i de la col·laboració que li prestaren ben generosament els estaments populars de la ciutat, especialment els professionals del comerç i la menestralia. Escau ací de recordar aquella expressió popular amb què ja en el segle XIV es judicava positivament el nostre sobirà dintre el tríptic dels tres primers comtes-reis catalans: *Alfons despesech* (dispendiós), *Pere bregós* (lluïtador) i *Jacme profitós*.

1. *La topografia urbana*

De cap manera no tenim la intenció —ni tan sols la possibilitat— d'exposar ací les línies essencials de tal procés. Però sí que creiem oportú de presentar, en visió ràpida i sumària, la fesomia de la Barcelona del segle XIII i del seu viure col·lectiu, a l'objecte d'enquadrar degudament l'organització municipal de què fou dotada per Jaume I, operant sobre una ordinació anterior més o menys simplificada.

Per les obres d'autors antics i d'altres de més recents és prou coneguda la topografia urbana barcelonina en iniciar-se el segle XIII i, amb ell, el regnat del nostre gran monarca. El creixement progressiu experimentat pels nombrosos barris, burgs o viles-noves que, des de principis del segle XI principalment, havien anat vorejant les vies radials eixint per sengles portals del clos de la ciutat vella —el recinte murallat de l'època romana— amb agrupacions de població, marxant i menestral, i centrats generalment per alguna església o parròquia, els havia ja incorporats de ple a l'antiga urbs, i s'edificaven els espais verds que els separaven. En aquest àmbit de l'antic suburbi s'havien eixamplat velles construccions monacals (com Sant Pere de les Puel·les i Sant Pau del Camp), i s'hi anaven fundant noves cases religioses, com la de Santa Eulàlia del Camp, cap a la part de llevant, Santa Maria de Jonqueres i Santa Anna, per la del nord, i, ja més a la marina, la de Sant Antoni i Sant Damià, de monges Clarisses, així com les corresponents als grans ordes de recent fundació, com els Menorets, els Mercenaris, i, tocant al centre, el gran convent de Santa Caterina, de frares Predicadors, el primer monument important de l'art ogival a Barcelona. Aquesta expansió de nuclis urbans i de construc-

cions monacals fora muralla, semblava demanar, a mitjan segle XIII, un ulterior cinturó fortificat que emparés la nova ampliació, ja que el primitiu cercle de muralla amb prou feines donava cabuda als centres catedralici i episcopal, al palau comtal, el castell dels vescomtes i del veguer, les cases canonicals i alguns altres albergs de gent més o menys vinculada a la vida oficial de la ciutat. Per això pogué afirmar molt gràficament l'historiador CARRERAS CANDI que la *urbs* barcelonina, a principis del segle XIII, servava tot l'aire d'una població esporuguida, com si recordés encara les maulaurades jornades d'Al-Mansur i dels almoràvits de segles anteriors. Al costat de les torres de les velles muralles romanes, s'enlairaven robustes siluetes com el cloquer de la Seu romànica, les torres interiors dels al·ludits palaus comtals i vescomtals, i les del portal del call judaïc.

Fou en la segona meitat del segle XIII quan s'inicià una forta evolució urbana que contrastava amb les èpoques precedents. El símbol més vistós d'aquest expansionisme el representà la construcció de la segona muralla, atribuïda per la historiografia vuitcentista, sense massa fonament, al mateix Jaume I però que en realitat fou empresa, certament, per la gent de la seva generació, però acabada laboriosament cap a les darreries del segle XIII. Aquest emmurallament començat pel tram corresponent a la Rambla i continuat successivament per la part nord, en l'espai format per l'actual Ronda de Sant Pere, per a adreçar-se per la de llevant en direcció al mar, per on restava oberta, anà encerclant progressivament els nous barris, tot deixant sortida per diferents portals a les grans rutes que conduïen cap a l'exterior. També fou obra de particulars emprenedors la cobertura d'antigues rieres com l'anomenada Torrent

Fondo o de Sant Joan, i el seu acondicionament en una xarxa de clavegueres que sanejaven la ciutat. D'altra banda, la inutilitat de la vella muralla, facilità l'aprofitament dels seus paraments i dels espais intermedis entre torre i torre per a la construcció de noves edificacions i també l'obertura de carrers i portals, combinada amb l'erecció d'arcs i voltes, tot això sota una visió urbanística més utilitària que no pas estètica. En les noves zones urbanes els espais lliures de la via pública foren aprofitats com a extensió de l'antic mercat —situat a l'explanada exterior del vell portal de Llevant— i que resultava ja insuficient per a les transaccions de tots els productes. Les noves places foren destinades a mercats especials, i el nom d'aquestes places ha restat en la toponímia actual (plaça de l'Oli, de la Llana, del Vi, etc.). La projecció de la ciutat s'estenia a un terme o territori que ja de bell antuvi es configurà com el perímetre comprès entre Montgat i Castelldefels, i entre la serra del Collserola i dotze llegües mar endins. Aquest àmbit geogràfic haurà d'ésser objecte de modificacions ulteriors en raó de diferents perspectives, civils i jurisdiccionals, que no fan ara el nostre cas.

Un dels sectors d'aquella expansió urbana, abans insinuada, que més ens interessa de retenir pel seu significat sociològic, és el corresponent a la primitiva Vilanova de la Mar, el que constituïria el barri de Ribera, centrat pel temple avui conegut per Santa Maria del Mar, i els seus encontorns. Per la seva banda exterior baixava l'antic *Rec Comtal*, canal obrat pel comte Mir a mitjan segle x, que portava aigua del riu Besòs a Barcelona a l'objecte de moure els molins fariners, proveir d'aigua els tintorers i permetre, a més, el regadiu regular d'alguns horts, fins a desembocar al mar, després de vorejar l'esplanada del Pla d'en Llull, bastant

a prop del monestir de Santa Clara. En aquest mateix barri s'aixecaven els *alfòndecs*, de propietat reial, venuts després als Montcada, petits carrers o agrupació d'albergs per allotjar-hi els mercaders estrangers i llurs mercaderies, en cert règim d'hostalatge i amb salvetat de tota pertorbació del recinte. I a migdia de la vella muralla, prop del portal mirant a mar (el de Regomir), s'estenia el barri de les *drassanes velles*, on ja a final del segle xi es construïen les naus barcelonines i que fins entrat el segle xiv no serien substituïdes per les grans construccions de les drassanes Reials, al peu del Montjuïc. Entre aquest sector de les drassanes velles i el barri de Santa Maria se situava la platja o litoral, en funció de port barceloní, però, en realitat, mar obert, sense protecció de cap mena, on les naus podien encallar, i per aquest motiu requerir l'auxili dels patrons i mariners que hi haguessin al veïnatge, segons preveïen les *Ordinacions* a què alludirem al seu temps.

2. Els estaments ciutadans

Dins d'aquesta Barcelona dotzecentista, desenrotllada urbanísticament i amplament oberta a un territori circumdant, s'allotjava una comunitat veïnal d'uns 30.000 habitants aproximadament. La seva condició social d'homes lliures (*cives et burgenses*, en prematura denominació), assegurada per una antiga franquesa comtal de principis del segle xi, els sostreia a tota jurisdicció senyorial i els posava sota la protecció directa del comte i dels seus agents oficials. Però la pròpia ascendència familiar i l'evolució econòmica i professional operada en els segles successius no havia impedit, com arreu, que, al marge dels grups lligats a les ocupacions buro-

cràtico-militars de la cort o a les funcions eclesiàstiques, s'anessin destriant diferents capes o estaments qualificats per raó de la seva posició social i de la seva riquesa, i que tradicionalment es coneixien amb els apellatius de majors, mediocres i menors, o *mà major*, *mà mitjana* i *mà menor*. A l'època de Jaume I, aquesta estamentació de la ciutadania barcelonesa havia adquirit un relleu força caracteritzat, i no tardaria a reflectir-se en el propi si de l'administració municipal. En la classe superior, la dels *ciutadans* —els futurs *ciutadans honrats*— s'arregleraven els propietaris urbans, canvistes, perceptors de censos i rendes, negociants i possessors agrícoles, enriquits per inversions efectuades en diversos afers, entre ells, les irrigacions en el camp barceloní, i també mercaders originaris que, havent aconseguit un benestar en la pràctica del seu ofici, es limitaven, en el seu retir, a la direcció dels negocis i a participar en el comerç i la navegació, des del paper de prestadors, sota la forma de comandes comercials, a parçoners o copropietaris de les naus. Ben a prop d'aquests ciutadans honrats cal situar, com a *mà mitjana*, els mercaders actius, marxants, traficants, negociadors i navegants, patrons de mar i mariners, interessats també aquests darrers en les operacions de transport marítim, tots ells agents decisius de l'actiu comerç barceloní. L'aplicació amb afany de tots aquests mercaders i negociants en operacions de lucre d'envergadura fins llavors insospitada, i el seu escrúpol de no xocar amb els imperatius de consciència explica que en una certa ocasió s'apropessin a la venerable figura de sant Ramon de Penyafort, retirat ja llavors a Barcelona, en petició que els escrivís un tractat de moral professional, «De modo iusti negotiandi in gratia mercatorum», malaureadament perdut, però l'existència del qual reflecteix un

nivell d'elevació espiritual i econòmic a la vegada en l'estament mercantívol de la nostra ciutat. I a la mà menor o de menestrals pertanyia la gran munió d'artesans, més que no pas industrials, gent dedicada als oficis manuals, en els obradors que a poc a poc s'havien anat desplaçant del centre antic de la urbs per situar-se en els nous barris del suburbi o en els ravals més allunyats, com ens consta, per exemple, que és el cas dels bataners i tintorers, confinats al darrer tram de la Sèquia Comtal, on tenien font d'energia i el necessari desaiguament. La llista dels oficis exercits pels barcelonins d'aquesta època abasta un ampli ventall d'especialitats, com es revelaria ben aviat en registrar-se el personal que ingressaria en els primers consells municipals. Algunes d'aquestes professions, com els sabaters, els molers de Montjuïc, els blanquers i tintorers, comptaren àdhuc, més aviat o més tard, però dintre de la centúria, amb una organització corporativa, regida per uns representants de pròpia designació. I no mancava una vigorosa comunitat jueva, nodrida fonamentalment de comerciants i prestadors, però també de posseïdors d'heretats rústiques i urbanes, que fruï així mateix, entrat el segle, d'una aljama, amb directius elegits pels propis confreres i autoritzats per a actuar judicialment en la resolució d'afers litigiosos plantejats entre els seus membres. Tot plegat, cap a mitjan segle XIII, feia que la ciutat de Barcelona oferís un nivell força considerable en el desenrotllament social de la seva collectivitat veïnal.

3. *El gran comerç marítim barceloní del segle XIII*

En l'esbós d'aquest retaule barceloní del mil doscents, caldria potser aturar-se un xic en la ponderació de la importància fonamental que representà el comerç marítim de la nostra capital per a la seva progressió com a ciutat i, consegüentment, per a la seva afirmació municipal. Però l'autoritat de renomats autors, des de la venerable figura de CAPMANY, a finals del XVIII, i passant per les més actuals de SAYOUS, VILAR, GARCÍA SANZ, etc., ens fa del tot innecessari d'entretenir-nos-hi. N'hi ha prou amb constatar, amb SAYOUS, que en el segle XIII Barcelona havia esdevingut una plaça mercantil de primer ordre, important rival de les italianes, bé que calgui comptar amb la —discutible per alguns autors— participació dels genovesos en aquest desenvolupament. La vocació de la burgesia barcelonina cap a les rutes marítimes d'Orient, fins llavors solcades principalment per les naus de les repúbliques italianes, trobà un càlid acolliment en la política del rei Jaume, orientada vers el Mediterrani després de la desfeta de Muret, com apuntava l'enyorat VICENS I VIVES. I de bell antuvi no dubtà el sobirà a protegir generosament les iniciatives i els interessos dels comerciants barcelonins, els quals correspongueren certament al monarca en col·laborar eficaçment en el finançament de les seves empreses, principalment la de Mallorca, de la qual resultarien els primers beneficiaris. Com ha assenyalat algun autor, la coincidència d'interessos entre el rei i la ciutat més important del seu reialme fou realment notable.

Advertim els exponents d'aquesta protecció del rei Jaume I al comerç naval barceloní en un seguit de disposicions donades amb pocs anys de diferència. El 1227

prohibia a les naus estrangeres ancorades al port de Barcelona de prendre càrrega cap a països d'Orient mentre hi haguessin embarcacions del país disposades a fer tal viatge. El 1231, agraït als serveis prestats pels barcelonins en la conquesta de Mallorca, els feia lliures de tot impost de tràfic en el comerç per les terres del nou regne alliberat, exempció que al cap d'un any estenia a tots els dominis de la corona; aquestes mesures posaven aquells comerciants en una situació d'avantatge i superioritat. Semblants estímuls al comerç barceloní havien de fer indispensable l'acondiciament de la platja de Barcelona, operat pocs anys després, el 1243, amb l'assenyalament pel rei d'aquell espai, abans alludit, entre la drassana i l'església de Santa Maria, i entre les ones de la mar i les primeres construccions urbanes, espai reservat exclusivament a l'ancoratge de les naus, l'anomenat, amb no massa propietat per certs autors, port de Jaume I. Més tard, el 1258, tot recordant novament aquella ajuda prestada pels barcelonins en la conquesta, refermava l'anterior franquesa mallorquina i hi afegia una nova exempció sobre el dret d'ancoratge a Portopí. I entre 1265 i 1268 s'escalonen noves mesures proteccionistes per part del rei als comerciants barcelonins respecte als navegants forasters visitants del port de Barcelona, fins al punt de prohibir que lombards, florentins, sienesos o luquesos negociessin a la ciutat i ordenar que en fossin expulsats, si calia. No tardarien els mercaders de Barcelona a tenir cònsols a l'estranger i alfòndecs propis i a comptar amb una organització corporativa.

II

L'ADMINISTRACIÓ CIUTADANA DE BARCELONA EN LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIII

4. *La formació d'un règim embrionari de govern ciutadà*

Sembla fora de dubte l'oportunitat de relacionar aquest ampli i pregon desplegament d'unes activitats econòmiques de signe mercantil, forjadores de la grandesa de Barcelona, amb la constitució d'un organisme municipal, eminentment representatiu de les seves diverses classes ciutadanes i, principalment, de l'estament promotor de tal progressió i desenvolupament. L'aspiració de les burgesies enriquides a intervenir en la direcció dels afers de llurs centres urbans és un fenomen ben comú i prou conegut arreu de l'Occident europeu. La forma o procediment de portar-les a terme ja varia segons els llocs i els temps i circumstàncies. El cas de Barcelona no deixa d'oferir una certa singularitat, si centrem la nostra atenció en el conjunt de disposicions emanades del rei Jaume, amb les quals afavoria aquesta constitució municipal, de manera gradual i vacillant, ja a la segona part del seu regnat. PELLA I FORGAS remarcava la tònica de veraders actes de govern que calia atribuir a tals disposicions o privilegis, fruit de la iniciativa reial, per a corregir o redreçar institucions per força

de la necessitat política, i n'assenyalava la diferència amb la que batega en les concessions inspirades per la liberalitat o afavoriment derivats d'una reconeixença de serveis i ajudes rebudes dels beneficiaris del privilegi (com, per exemple, és el cas de les franquícies al comerç barceloní), segons traeixen els mateixos preàmbuls dels respectius preceptes. Però tampoc no s'estava d'assenyalar que les causes immediates d'aquella ordenació calia cercar-les en la riquesa, el comerç i el tràfic, conseqüència de les grans conquestes mediterrànies; en la sotragada i empenta de la gent nova, industrials i comerciants, que anaven transmutant insensiblement la fesomia social de la capitalitat catalana.

Es pot parlar, certament, com és corrent de fer en la nostra historiografia, de la fundació del municipi barceloní pel rei Jaume I (i ací rau essencialment la raó del present discurs). Però ja hem insinuat que en rigor no resulta massa exacta aquesta atribució si és presa en sentit literal. Les institucions socials i polítiques rarament apareixen a la llum històrica per una creació *ex-novo*, i menys encara per obra d'un decret normatiu del poder públic, sinó que solen presentar originàriament unes formes embrionàries, que per obra del temps i de factors diversos van afaïçonant una estructura cada cop més precisa i consolidada, fins a assolir una fesomia ben definida. Així ho veiem en les Corts, en la Diputació, en els Consells Reials, en l'Audiència... El procés gradual de la seva configuració com a tals institucions no exclou, certament, que en un determinat moment de tal procés una resolució sobirana o d'una altra autoritat li pugui conferir com el segell oficial o l'acta de naixement a la llum pública.

Això és el que s'esdevingué amb el règim municipal dels nostres pobles i concretament amb de la ciutat de

Barcelona, en relació amb la política de Jaume I. Diuem ja d'entrada que si ell no en fou el fundador «stricto sensu», fou sens dubte el qui amb les seves disposicions normatives li conferí l'empremta definitiva que el caracteritzaria durant els segles successius i que el constituïria com a patró de la majoria dels municipis de les grans ciutats i viles de Catalunya.

5. *La universitat de prohoms i les comissions representatives particulars*

Barcelona, en efecte, com s'esdevenia arreu de les principals localitats catalanes, cap als primers decennis del segle XIII, quan s'inicia el regnat del nostre monarca, comptava ja, des de feia temps, amb un cert regisme popular, que, per bé que força rudimentari, no era pas gens inefectiu. La collectivitat veïnal ostentava palesament una personalitat pròpia, la *universitat*, integrada pel conjunt indefinit dels seus *prohoms* o caps de casa —o, tal volta, pels més distingits d'entre ells per llur prestigi, riquesa o representació—. Aquesta *universitat dels prohoms* o dels ciutadans de Barcelona no es reduïa a un paper merament representatiu de la comunitat veïnal, destinatària de les disposicions que poguessin afectar-la, sinó que prenia part d'una manera activa en la defensa dels interessos generals, principalment d'índole econòmica, que poguessin afectar la dita collectivitat, ja fos en la reclamació de justícia davant el rei i els seus agents, ja en l'ordinària contesa personal davant de suposats usurpadors. En l'interval de pocs anys (1219-1243) veiem, per exemple, com la *universitat* es belluga diverses vegades per defensar els veïns de la ciutat davant les injustes pretensions dels Ermengol,

Mediona o Claramunt en l'exigència de *lleudes* o imposicions fiscals indegudes sobre el tràfic de diferents mercaderies. En la primera d'aquestes avinenteses es congregà «tota universitat dels prohoms de Barcelona, dels petits als més grans, en solemne consell», per prendre els acords pertinents al cas. Altres vegades es registra l'actuació de reduïdes comissions o grups que obren en nom de la dita universitat per intervenir en les oportunes negociacions relatives a l'afer en qüestió: recollectors de talles o qüesties per a serveis reials o veïnals (1226), partidors d'heretats a València (1239). És àdhuc possible que aquest organisme pre-municipal, de perfils bon xic difusos, tingués al seu càrrec la cura d'alguns serveis veïnals quan l'aparició de la respectiva necessitat ho requerís —i així es podria deduir de l'al·lusió suara recollida del privilegi de 1226—, per bé que ignorem quin pogués ésser el seu contingut concret. I el prestigi polític i moral d'aquesta incipient entitat es manifestaria, així mateix, com en el cas de l'exhortació rebuda del Sant Pare, en 1244, perquè la *universitas* barcelonina tingués cura de protegir el ja esmentat monestir de religioses de Sant Antoni, novellament establert a la ciutat.

Un aspecte no gens negligible del paper que podia representar aquesta inicial entitat ciutadana en l'encarriament de la vida política del país, ens el manifesta la participació de membres seus en les primeres Assemblies de Pau i Treva, precedent de les futures Corts del Principat. Si bé força esporàdicament, registrem l'assistència d'un grup de prohoms de la ciutat en les Assemblies de Tortosa del 1225 i de Barcelona del 1228 (aquesta darrera, indicada com a «Corts» preparatòries per a la conquesta de Mallorca, segons la *Crònica* del rei Jaume). Ara bé: ignorem per quin procediment foren

elegits els alludits prohoms per a la tal representació o bé si foren designats directament pel sobirà, i per tant el grau d'organització corporativa que podia pressuposar la seva assistència en una etapa encara bastant primària en l'afaiçonament de la municipalitat barcelonina. És curiós, emperò, el fet que, a les Corts de 1228, el portaveu de Barcelona, Pere Gruny, un dels més significats membres de la burgesia dirigent, oferís al monarca l'ajuda marítima de la ciutat per a la projectada conquesta mallorquina. En tot cas resulta evident la notòria personalitat pública reconeguda a la comunitat ciutadana de Barcelona en els primers decennis del segle XIII.

6. *Els oficials del rei a la ciutat i el seu consell de prohoms*

Ara bé: la descrita modalitat germinal i bon xic rudimentària de representació ciutadana que més amunt qualificàvem de pre-municipal, pren un especial interès en constatar que, ben lluny de funcionar d'una manera exclusiva i independent, al marge o en conflicte amb les autoritats reials radicades en l'àmbit de la ciutat i el seu districte, el «veguer» (més excepcionalment el «batlle»), acostuma, contràriament, a actuar d'una forma associada amb els esmentats funcionaris. En efecte, cada cop es fan més sovintejades les decisions preses pel veguer o pel batlle (segons la naturalesa de l'afer) conjuntament amb els prohoms de la ciutat, els quals s'avesen així a flanquejar la persona d'aquells i a constituir-ne el consell assessor ordinari. Des dels primers anys del regnat efectiu del rei, advertim reiterades actuacions del veguer amb els prohoms i algun cop, també

amb el poble de Barcelona, en determinats afers judicials, alguns per encàrrec exprés del sobirà (1224, 1225, 1244), així com també la promulgació d'un estatut sobre equivalència monetària que meresqué la posterior aprovació del rei (1222). Un apropament del poder reial i del poder popular devia haver arribat a caracteritzar d'una manera normal la forma primària i bàsica de representació municipal. Resulta difícil conjecturar si aquesta participació ciutadana en les funcions tradicionals de l'oficial del rei fou sol·licitada o exigida pel comú dels ciutadans, o bé contràriament, si fou el poder públic el qui cercà l'assessorament i la col·laboració popular com una garantia de millor encert en l'exercici de les seves funcions. Sigui com sigui, es indubtable que aquest binomi (veguer-prohoms) com a expressió conjunta de l'organisme ciutadà devia afermar la seva carta de naturalesa i es devia reflectir palesament en la fórmula utilitzada tan correntment en els despatxos reials per a la Ciutat, des dels temps de Jaume I i els seus successors, com a dirigits «als faels seus lo veguer e prohoms de Barcelona».

Ens manquen quasi totalment testimonis positius sobre els diferents extrems relatius a l'estructura, el desenvolupament, el funcionament operatiu d'aquest organisme rudimentari d'administració ciutadana, orfe, pel que sembla, de tota ordenació institucional i basada en una pràctica consuetudinària i espontània de la pròpia comunitat veïnal. És probable que certes actuacions particulars, de tipus processal, presidides pel veguer i uns prohoms assessors, es desenrotllessin en l'interior del propi palau reial, com, posem per cas, en el plet de la lleuda de 1219, abans alludit. Però no sembla pas aventurat, recollint el fons aprofitable del testimoni del cronista del segle XVII E. G. BRUNIQUER, afirmar que

aquella universitat de prohoms de Barcelona, representació inorgànica de la collectivitat ciutadana, reunida sota la presidència del veguer, es devia congregar normalment a la plaça del Rei, a les grades del Palau Reial, per tractar i resoldre d'una manera patriarcal, com a consell obert, els afers en els quals va anar avesant-se a intervenir. Això al marge de les reunions de grups més reduïts sortits del seu si per a actuacions concretes i determinades, però mai amb caràcter permanent, segons ja hem deixat registrat.

III

L'ORDENACIÓ MUNICIPAL BARCELONINA DE JAUME I

7. Orientació general

Doncs bé, l'obra municipalista del rei Jaume en relació amb la nostra ciutat consistí, essencialment, en la conversió d'aquesta configuració pre-municipal, bon xic amorfa i inorgànica, que hem esbossat sumàriament, en una verdadera corporació amb quadres directius organitzats i amb la regulació d'un funcionament adequat i d'una competència bàsica. Però aital transformació no comportà la supressió de l'anterior sistema, ans, al contrari, es recolzà sobre d'ell, prenent-lo com a plataforma i suport del nou règim, el qual vindria a constituir-ne així un perfeccionament i complementació. Les reformes empreses pel rei —a les quals alludirem de seguida un xic més en particular—, s'encaminaven substancialment, en efecte, cap a l'articulació d'un petit grup de magistrats directius en estreta vinculació amb l'autoritat dels oficials reials (*veguer i batlle*), mantenint en la base l'antic cos de prohoms, bé que reduït, ben aviat, a una representació o concentració de tots ells, per tal de donar més agilitat a l'organisme de govern ciutadà.

El mestre DURAN i SANPERE, en un dels seus lluminosos treballs sobre l'evolució del municipi barceloní, s'ha referit de passada, en l'oportunitat de la seva naixença per obra de Jaume I, a la relació amb l'anterior prefiguració de l'organisme que acabem de presentar més amunt, i que ell pondera especialment en la progressiva obtenció de privilegis pel conjunt amorf de la comunitat i pel més precís dels seus prohoms i mercaders, de tal manera que, segons el seu albir, no li mancava sinó la declaració oficial de la seva existència. Si tal declaració tardà a produir-se —afegeix— fou potser degut a la condició d'ésser la ciutat residència de la soberania comtal primer, reial després, i, per això mateix, plena de magistrats i d'oficials de totes menes i categories, en les mans dels quals hi havia, entre altres, les regnes del govern local. I en semblant sentit ve a manifestar-se el prof. WOLFF, en unes referències comparatives del procés de desenvolupament municipal a Tolosa i a Barcelona, per deduir que, a la nostra capital, l'aparent retard en la constitució dels organismes populars de govern, precedit en canvi per una continuada progressió d'enfranchiment urbà, cal atribuir-lo, per contrast amb Tolosa, a la més estreta solidaritat lligada entre Barcelona i els seus comtes, que en feren a poc a poc, la capital de Catalunya, i recolzaren damunt d'ella la seva inicial expansió mediterrània.

I bé, aquesta obra organitzativa del nostre sobirà no fou pas realitzada d'un sol cop i en un moment determinat, sinó a través de diferents disposicions o privilegis que s'escalonen al llarg d'un interval de 25 anys —la segona part del seu regnat, la més pacífica i d'ordenació interna—, entre els anys 1249 i 1274, ací ja com qui diu a les acaballes del seu regiment. Es tracta de diferents temptatives o assaigs de legislació

experimental, a través de les quals, d'una manera provisòria, temporal, anava establint les peces bàsiques del nou organisme municipal i les dotava amb aquelles funcions i competències que asseguressin el desplegament natural del seu propi dinamisme. Així, els privilegis de 1249 i 1258 eren concedits mentre durés el beneplàcit regi. Els de 1265 i 1274 ja ho foren per un terme de deu anys. Abans d'expirar aquest terme, el seu fill i successor, Pere el Gran, en el famós privilegi conegut amb el nom de «*Recognoverunt Proceres*» (1284) no faria sinó ratificar d'una manera global aquella normativa i deixar com a definitiu, de cara al futur, el règim estructurat finalment pel seu pare.

No és escaient de resseguir ací en detall l'evolució marcada per aquestes temptatives jaumines suara alludides, evolució examinada en diversos moments per la nostra historiografia. Apuntada ja en l'esmentada dissertació de PELLA I FORGAS, hi passaria, anys més tard, l'afinada observació crítica del mestre SOLDEVILA i, encara més recentment, rebria adients matisacions singulars de la professora Carme BATLLE. No ens resta, doncs, sinó marcar els trets fonamentals d'aquest procés legislatiu quant a la caracterització del nou organisme ciutadà en la línia de vinculació o d'autonomia política respecte a l'autoritat sobirana.

8. *L'organització inicial de 1249: paers i consellers, assessors del veguer i batlle reials*

La trajectòria laboriosa del rei Jaume s'inicià, com suara insinuàvem, el 1249. Pel juliol d'aquest any se situa el primer privilegi oficial d'indole orgànica, dirigit als *prohoms* i *universitat* de Barcelona, en el qual els

concedia la facultat de tenir quatre magistrats, amb el nom de «paers», de renovació anual, els quals podien designar els «consellers» que tinguessin per bé com a assessors llurs, sense especificar-ne el nombre concret. Els *paers* aconsellarien el *veguer* i el *batlle* i ajudarien el primer, juntament amb els prohoms, en l'administració de justícia. En cas de necessitat, econòmica o militar, per a la ciutat, restaven facultats els tals *paers* per a congregar l'Assemblea general o comú de ciutadans, els quals restaven obligats a prestar la col·laboració requerida. Per posar en marxa la nova forma de govern, el rei en persona hagué de designar el primer equip de *paers*, i ho féu mitjançant una ordre datada, segons sembla, cap a principis d'abril, és a dir, uns mesos abans del privilegi anterior, com una mena d'avanzament del precepte, per tal d'assajar el funcionament del nou organisme. Potser val la pena que estampem ací els noms dels primers magistrats coneguts del municipi barceloní: foren aquests En Galceran de Lacera, En Jaume Giralt, En Berenguer Dufort i N'Arnau Sanahuja, alguns d'ells perpetuats en la nomenclatura actual de sengles carrers de la Barcelona vella.

En aquesta ordenació del rei Jaume es dibuixava ja inicialment el paper d'aquestes noves autoritats populars: *paers* i *consellers*. Si, per una banda, la seva funció més acusada radicava en l'ajuda i consell a les persones dels oficials del rei a la ciutat, el *veguer* i el *batlle*, en poder dels quals prestaven el jurament del seu càrrec, d'altra banda se'ls conferia una certa competència pròpia, expressada genèricament en el fet de procurar la utilitat i defensa de la ciutat. Però fora de l'exacció comunal, derivada d'aquesta eventual necessitat, no els corresponia cap jurisdicció o poder coercitiu sobre els ciutadans, ja que la funció de justícia continuava en

mans del *veguer*, per bé que assessorat pels prohoms. El privilegi manifestava de bell antuvi que la comesa que se'ls atribuïa de «governar, administrar i regir la ciutat» devien complir-la a fidelitat del rei i a comuna utilitat de la primera. No es contraposaven, doncs, de cap manera els interessos del sobirà amb els de la comunitat ciutadana, i amb aquesta salvetat el rei donava als nous magistrats com un vot de confiança en declarar que es donaria per satisfet amb el que fessin durant el seu mandat en pro del bon règim de la ciutat.

La nova municipalitat venia a fruir d'una autonomia força relativa en tant que els seus representants populars restaven bàsicament supeditats als oficials del sobirà, el veguer i el batlle. D'altra banda, ¿fins a quin punt es podia parlar d'una representativitat democràtica en el sentit que avui donem a aquesta idea, si pensem que la renovació anual dels *paers* s'havia d'efectuar pel sistema de cooptació, és a dir, de designació directa dels successors per part dels que cessaven, per bé que assessorats pels consellers que els mateixos havien nomenat, d'idèntica manera que aquells havien de retre comptes, en acabar l'any, directament als nous entrants els que havien estat per ells designats? L'Assemblea general de prohoms, la comunitat ciutadana —el que avui considerariem com la *base*—, no desapareix certament en la nova ordenació, però resta en una situació passiva, fortament desdibuixada. El paper dels seus membres es limitava, en principi, a estar presents en les eleccions i juraments i, de manera concreta, a obeir les ordenacions que emanessin dels paers i a comprometre's amb jurament a aportar al comú allí que per aquests se'ls exigís, sempre a benefici del rei i a profit de la ciutat, i deixant a salva el superior domini, dret i manament del sobirà. Tot i això, podem pensar que

no mancaria de tant en tant una reunió colectiva de la totalitat o d'una part de l'agrupació veïnal per tractar d'afers extraordinaris. Ens en dóna indicis la notícia d'una d'aquelles celebrada justament a primeries de l'any següent a la concessió del susdit privilegi (març de 1250), un «concell general», segons diu la crònica, aplegat, a instàncies del monarca i amb assistència d'una seixantena d'habitants de la ciutat, per decidir la remesa d'una missatgeria a terres de Sicília, en un afer de mercaderia. I devia ésser també, probablement, a través d'aplec i contactes més o menys formals entre un bon nombre de prohoms benestants de la ciutat —en sabem, almenys, el nom de trenta-dos— que pocs anys després (1255) aquests obtenien del batlle reial, després de reiterades peticions i no sense el pagament d'una respectable suma dinerària, que aquell fités, d'acord amb els reclamants, un espai apartat del centre de la urbs, per a l'exercici de certes activitats industrials molestes per al seu veïnatge. Podem deduir, doncs, que al marge de la reduïda comissió de paers, assistida per la dels consellers, la pressió de l'estament superior de la comunitat ciutadana no devia deixar, de moment, de fer-se sentir en temps oportú en la inicial ordenació de la vida pública urbana.

No és ara lloc ni ocasió d'estendre's sobre les motivacions pròximes i remotes d'aquesta incipient organització municipal barcelonina del rei Jaume. Per una banda, cal assenyalar com a factor indubtable el clima general de progressió ascendent de la vida urbana, econòmico-social i política de la comunitat veïnal de Barcelona, que afavoria i quasi exigia l'establiment d'un sistema de govern institucionalitzat i permanent a la ciutat. El pes específic de l'estament mercader barceloní en aquells decennis centrals del segle XIII, amb la

seva aspiració a dirigir els afers de la ciutat, devia ésser ben decisiva en l'esmentada ordenació. N'hi ha prou amb advertir com els noms de les més destacades famílies de l'alludida classe, els Giralt, Dufort, Gruny, Lacera... figuren entre els membres dels naixents òrgans de *paers* i *consellers*. D'altra banda, emperò, sembla mostrar-se de manera bastant patent un decidit interès del sobirà a promocionar aquesta organització municipal i a encarrilar-la degudament amb el reconeixement d'unes certes atribucions a una comissió ciutadana. En efectuar l'esmentat primer nomenament dels quatre paers per a l'any inicial del nou règim, els advertia, en efecte, que no posessin cap excusa a tal designació; i quan, mesos després, n'expedia el privilegi organitzatiu i determinava l'elecció i jurament de fidelitat dels *paers* que entressin de nou, afegia, semblantment, que cap ciutadà no eludís, per motivació de cap mena, l'acceptació del càrrec per al qual fos designat. No sembla pas, doncs, que aquesta nova forma d'administració ciutadana fos, per dir-ho així, fruit d'una reivindicació violenta del cos veïnal o els seus prohoms i en certa manera arrancada de la voluntat règia. Més aviat caldria pensar en una convergència d'interessos, de manera que les aspiracions populars cap a l'assoliment d'unes formes de major participació ciutadana trobessin la correspondència d'unes iniciatives o plans polítics del sobirà en recerca d'una millor ordenació i resolució dels afers pertocants a la collectivitat veïnal barcelonina.

En aquesta línia de plantejament d'una premeditada política sobirana per a la nova ordenació del govern municipal de la nostra ciutat s'enquadra força adequadament un factor conjuntural d'especial interès (i no massa apreciat per la historiografia corrent), perquè situa aquella ordenació barcelonina de Jaume I en el

marc d'una visió política més àmplia que la purament local, vull dir comprensiva dels tres regnes catalans i polaritzada en llurs respectives capitalitats: Barcelona, València i Mallorca. En efecte, és molt versemblant que el rei Jaume volgués aplicar a Barcelona i a la Ciutat de Mallorca el règim municipal establert per ell mateix a València, uns quants anys abans, el 1245, arran de la reorganització de la capital després de la conquesta. Els al·ludits privilegis a Barcelona i a Mallorca, de juliol i octubre de 1249, respectivament, són datats tots dos a la capital llewantina i guarden en el seu esquema textual un parallelisme molt accentuat amb l'al·ludit privilegi valencià de 1245, parallelisme que ja posàrem de relleu en altra ocasió. És fàcil de conjecturar que el monarca català, en la seva nova visita a la ciutat del Túria, persuadit de la bona marxa que portava el seu règim municipal organitzat uns anys abans, aprofités aquella experiència per aplicar-la a la ciutat de Barcelona —i poc després a Mallorca—, mancada d'un sistema de govern que harmonitzés els interessos del rei amb els de la comunitat popular i regulés així, d'una manera més precisa, aquella forma bon xic inorgànica i tradicional dels temps anteriors.

I encara podríem afegir que tal vegada aquesta «recepció» valenciana no fou potser solament fruit de l'experiència reial, sinó també d'un coneixement d'aquella organització per part de gent barcelonina participant en la conquesta de València o hisendada a la capital i al seu terme per motiu de la seva repoblació, segons reporten les Cròniques del propi monarca i de DescLOT i es registra en el *Llibre del Repartiment*. Així, per exemple, entre aquests barcelonins hisendats a València trobem un Guillem Lacera, nom coincident, precisament, amb el d'un d'aquells quatre *paers* designats pel

rei l'abril de 1249, i que havia figurat entre els personatges presents en la promulgació del *Costum*, el primitiu nucli dels Furs de València i, al seu costat, un tal Romeu Dufort, tal vegada emparentat amb Berenguer Dufort, un altre dels quatre *paers* de la primera promoció municipal de Barcelona. Vet ací com en una actuació tan assenyalada dintre la política interna de Jaume I apareixen estretament vinculades les capitals del triangle català-valencià-mallorquí que el nostre sobirà havia estructurat amb la seva empenta política i militar.

9. *La reforma de 1258 i les seves motivacions socials i ciutadanes*

Ens hem estès potser excessivament en la consideració d'aquest privilegi de 1249 i de la circumstància en què es generà, però cal tenir present que es tracta de la primera pedra de la novella constitució municipal barcelonina. Successives disposicions reials l'anaren afaïçonant amb nous matisos i precisions en els aspectes orgànics i funcionals. Així, no gaires anys després, el 1258, el rei introduïa una reforma bastant substancial en la configuració de la seva estructura, reforma que sembla haver estat motivada —o almenys condicionada— per una agitació social esdevinguda en el si de la comunitat ciutadana de Barcelona. Ja PELLA I FORGAS apuntava vagament aquesta motivació en advertir la coincidència de data del nou privilegi amb els tumults populars que ocasionaren la mort del ciutadà Bernat Marquet i la destrucció de casa seva, però sense precisar la relació concreta entre un i altre esdeveniment. La sagacitat de la professora de la nostra Universitat,

Srta. Carme BATLLE, ha mostrat de manera força complida, amb el recolzament d'una nodrida base documental, el fons secret de la tal agitació, un descontentament de les classes populars envers els estaments superiors de ciutadans i mercaders, del qual fou víctima l'esmentat Marquet. Els membres d'aquest patriciat urbà aconseguiren del monarca l'exoneració de la responsabilitat per les esmentades pertorbacions en allò que afectava els seus estaments (*maiores et mediocres*) i que en principi aquell havia fet recaure sobre la totalitat dels ciutadans; ja fos per acció directa o bé per negligència en el manteniment de l'ordre durant l'explosió d'aquell avalot. Amb aquesta actitud es feia recaure la culpabilitat sobre les classes baixes, els acusats entre les quals foren, al capdavant, amnistiats també, segurament amb el propòsit reial de restablir la pau i l'ordre a la ciutat. Però quedava ben palès el ferment de descontentament i de revolta dels estaments inferiors contra la puixant oligarquia ciutadana, fase inicial d'un procés que els segles venidors anirien agreujant seriosament. El triomf d'aquesta oligarquia, segons l'esmentada autora, podia haver imposat al rei la direcció del municipi amb l'arbitri d'una nova estructuració del seu organisme rector, que es nodriria, durant molts anys a venir, dels membres de les seves famílies més significades.

La modificació aportada pel nou privilegi de 1258 afectava de manera central la composició dels òrgans directius. Desapareixien els quatre paers, i ara, els vuit consellers tradicionalment elegits per aquells com a llurs assessors, segons l'autorització del rei Jaume, passaven a ocupar el primer lloc en l'organisme municipal com a consell ordinari del veguer, únic oficial reial que apareix ara en la direcció de la vida ciutadana, per eclipsar

sament temporal del batlle, que figurava abans al seu costat. D'altra banda els vuit consellers, en iniciar el seu mandat, designarien com a auxiliars seus i del veguer dos-cents prohoms de la ciutat, ampli cos en el qual podem veure una necessària reducció de l'assemblea o conjunt de veïns, cada cop més difícil d'aplegar en la seva totalitat. Així, aquesta nova peça de l'organisme municipal prenia un caràcter mixte, un xic indefinit, basculant entre el d'assessor dels consellers i el de representació general de la ciutat. En el joc de relacions entre l'oficial del rei i la representació ciutadana podríem observar una certa tendència a l'equilibri entre ambdues parts: si per una banda els consellers havien d'assessorar el veguer sempre que fossin requerits per ell, per altra, en regular el funcionament ordinari de l'organisme instituït, s'establia una reunió setmanal dels consellers, sense necessitat de prèvia convocatòria pel veguer, per tal de tractar amb aquest dels afers esdevinguts durant la setmana que concernissin la ciutat i la cúria (és a dir, el tribunal de justícia), a l'objecte d'ordenar i de reformar el que es cregués convenient. Però, a part aquestes reunions ordinàries, es preveia així mateix la congregació eventual del *parlamentum*, que bé pot identificar-se amb el referit consell de dos-cents prohoms —potser, tal vegada, amb l'Assemblea de tots els ciutadans—; i aquesta congregació sols la podia convocar el veguer a requeriment dels consellers, no pas per iniciativa pròpia, puix que es declarava prèviament, no sabem si amb aquest únic objectiu, que el veguer havia d'estar a consell dels consellers.

Per a la renovació anual dels càrrecs —que es traslladava de la festa de l'Ascensió a la de l'Aparició del Senyor (l'Epifania)—, es mantenia el sistema de

cooptació establert ja el 1249, i es fàcil de comprendre que per aquest procediment es consolidés el règim oligàrquic que hem vist apuntar ben prematurament. Tot i això fou també el rei el qui, de moment, designés personalment l'equip dels consellers que havien d'iniciar el nou règim l'any que començava, i per la nòmina que ens facilita CAPMANY podem corroborar l'alludit predomini d'aquelles classes superiors. Al costat de dos cavallers, tres ciutadans i un mercader (integrants de les mans major i mitjana) registrem tan sols un adroguer i un sastre, pertanyents a la mà menor. En el consell general dels dos-cents prohoms la distribució social restà més equilibrada, ja fos per una prudent política dels consellers titulars de llur designació, ja fos per la pressió de les classes menestrals, deleroses d'intervenir d'alguna manera en els destins de la ciutat. Les dades trameses pel referit historiador ens mostren que els ciutadans reberen vuitanta-dos llocs, catorze els mercaders i cent quatre els pertanyents als oficis, és a dir, una lleugera majoria en el conjunt per part d'aquests darrers.

Hem alludit a la indubtable relació entre un moviment d'agitació social ciutadana i la promulgació de la reforma municipal de 1258, com a fruit del triomf dels estaments superiors afectats per aquell, fins al punt de reflectir-se ambdós esdeveniments en sengles documents sobirans de data exactament coincident: la de 15 de gener del dit any. Però si reparem en la significació d'altres documents reials expedits també precisament en la mateixa data de 15 de gener, tal vegada hi haurem de veure quelcom més important que una fortuna avinentesa de cancelleria i sospitar si aquella agitació ciutadana tingué una amplitud i un abast més considerables que no pas l'exterioritzada per l'avalot que costà

la vida a Bernat Marquet. En efecte, la classe mercadera obtenia en la mateixa data el privilegi reial confirmatori d'aquelles franquesses al tràfic mercantil amb les Illes Balears assolides vint-i-cinc anys enrera (1231), i encara era exempta d'un novell impost d'ancoratge relatiu a la policia de Portopí, lloc d'arribada de les naus barcelonines: un nou guany, doncs, de la seva suposada victòria en aquella contesa entre els elements superiors i inferiors de la ciutat. Per altre cantó, insistim, exactament en la mateixa data el rei Jaume, a instància de les autoritats eclesiàstiques, senyorials i dels prohoms de Barcelona, organitzava les milícies veïnals de les parròquies forànies del Baix Llobregat per a la defensa contra bandolers i malfactors (el futur *sometent* o *sagramental*). ¿Fóra arriscat de relacionar aquesta mesura, aparentment ocasional, de policia, amb un pla d'actuació reial preventiva o repressiva, davant una atmosfera de desordre i d'agitació, les arrels de la qual no es podia preveure, de moment, quina profunditat i gravetat podien tenir?

I deixem de banda, perquè la coincidència cronològica ja no presenta la mateixa exactitud, l'autorització obtinguda vuit dies abans —el 7 de gener— pels prohoms de Ribera de cara a la seva organització gremial, amb autoritats i ordinacions pròpies orientades a la protecció de la platja barcelonina i de les seves naus, que podria portar-nos semblantment a la hipòtesi d'una suposada escissió de l'estament mercantil marítim barceloní en aquell moment d'aspiració de les classes benestants al regíme de la vida ciutadana, en funció dels seus interessos professionals. En definitiva, no es pot negar que la primera quinzena de l'any 1258 constituí un moment crucial en la conjuntura política barcelonina.

10. *El Consell de Cent de 1265 i l'ascensió política dels consellers*

Fos el que fos, i retornant al nostre fil de l'evolució constituent, pot ben dir-se que l'estructura del municipi barceloní restava fonamentalment establerta per l'esmentat privilegi de 1258, car les disposicions posteriors representarien només modificacions o retocs sobre el seu esquema formal, en recerca d'un perfeccionament de la seva configuració orgànica. Retocs o modificacions, en alguns casos, de cert interès i abast en la línia d'articulació entre els oficials reials i els magistrats ciutadans, en definitiva respecte a la plasmació de l'autonomia municipal. El privilegi atorgat, set anys després, el 1265, apuntava clarament cap a una simplificació de l'organisme ciutadà en reduir a quatre el nombre de consellers i a cent el dels prohoms, auxiliars seus, és a dir, a la meitat dels respectius contingents anteriors. En virtut de la segona reducció alludida restava fundat el famós Consell de Cent, que tanta ressonància havia d'assolir en els annals de la història ciutadana. Però ensems s'afermava pel privilegi la representació reial, ja que apareixia novament el batlle al costat del veguer, com a oficials que rebien els juraments de consellers i prohoms i podien requerir llur assessorament. Hom diria, però, que el paper dels regidors municipals tendia a una progressiva consolidació. De moment, el rei havia concedit el privilegi no ja pel temps del seu beneplàcit, sinó per un terme de deu anys, la qual cosa ja reflecteix una major estabilitat, i per primer cop ja no es reservava la designació de l'equip de consellers que havia d'inaugurar la nova ordenació, sinó que la deixava en mans dels prohoms i de la universitat, si bé

per als anys successius es mantindria el sistema pur de cooptació tancada, de manera que els quatre consellers cessants el dia de Sant Marc designarien ells sols, sense assessorament de veguer ni de batlle ni dels prohoms, els seus successors en el càrrec. La tensió entre la representació reial i l'estructura ciutadana sembla cedir francament en favor de la darrera. Amb major fermesa que abans es repeteix que el veguer i el batlle estiguin a consell dels consellers i que sense llur requeriment no congreguin pas el parlament (conjunt de prohoms), fora del cas que hi hagi un manament reial. Aquesta nota s'accentuarà de manera especial pocs anys després (1269), a través d'una pragmàtica en què el sobirà ordenava al veguer de Barcelona —la màxima autoritat reial a la ciutat— que jurés estar a consell dels seus consellers, per tot el temps del seu càrrec, feta la salvetat dels manaments regis, pragmàtica que passaria a integrar-se en les futures recopilacions oficials de les *Constitucions de Catalunya*. Certament, l'inicial paper merament assessor dels consellers respecte als oficials reials s'ha anat convertint en deliberant i resolutiu respecte a la *universitat*. Però hi ha més, encara, en el privilegi municipal que comentem, i és la conminació formal al veguer i al batlle de fer observar fidelment les coses allí prescrites i, sobretot, el subsegüent manament als consellers que, en el cas que aquells oficials negligissin les seves funcions o deneguessin la justícia, procedissin a denunciar ràpidament al sobirà aquest manament, per lletres o per nuncis, a fi que el monarca els pogués sancionar severament. Com es pot advertir, l'actuació dels agents del rei restava, en certs aspectes, supeditada, almenys en casos abusius, al control dels representants municipals.

És molt probable que també en l'obtenció d'aquest

considerable guany polític per a les classes ciutadanes de Barcelona calgui cercar un seguit de circumstàncies favorables a la seva promoció en el procés ascensional de la seva riquesa i poder econòmic, especialment en allò que afecta l'estament mercantil. Perquè tampoc no sembla casual que l'esmentat privilegi de reforma municipal de 1265 anés precedit per un sol dia (del 13 al 12 d'abril) de la confirmació reial d'un ampli estatut de franqueses als ciutadans de Barcelona (al qual hem alludit ràpidament en les primeres pàgines d'aquest discurs), bona part de les quals presenta el comú denominador d'un sentit proteccionista de la navegació mercantil, amb exempció d'impostos a satisfer en diversos ports del litoral català, de l'obligada prestació de naus per al servei del sobirà i àdhuc amb la prevista expulsió de negociants estrangers a Barcelona, per evitar la seva competència. Observem, en efecte, com, dels quatre nous consellers establerts aquell any, tres pertanyien a la classe ciutadana i mercadera, és a dir, al clàssic patriciat urbà cada cop més definit.

11. *L'ordenació definitiva de 1274. Palès paper rellevant dels Consellers enfront de les autoritats reials*

Pròxim a escolar-se el terme de deu anys assenyalat en el privilegi anterior, a les darreries de 1274, el rei Jaume va promulgar una nova disposició en la línia apuntada de redreç municipal barceloní en la qual atorgava igualment un altre decenni de vigència; però els pocs anys que li quedaven de vida ja no permetrien al rei de modificar-lo, i restaria com a definitiu. En realitat, les innovacions orgàniques i funcionals eren mínimes en relació amb els anteriors privilegis: el nombre de

consellers restava fixat en cinc, les reunions amb el veguer i el batlle s'ampliaven a dos per setmana, en el palau reial o en altre lloc idoni. Però el mecanisme electoral dels consellers experimentava una variació notable. Aquell sistema de cooptació rígida que s'havia arbitrat el 1258 deixava el pas, ara, a un altre de compromissaris, en virtut del qual es confiava al conjunt dels cent prohoms —elegits igualment pels consellers en entrar en el mandat— l'encàrrec de designar, a la fi del dit mandat, ara per Sant Andreu, els cinc nous consellers de l'exercici següent, no pas directament, però, sinó a través d'una comissió de dotze membres escollits del seu si: una tímida correcció a la tendència oligàrquica, no massa eficient, emperò, atès que, com ja sabem, el cos de prohoms devia la seva designació als consellers anteriors. En canvi, la pugna més o menys encoberta entre la intervenció reial —concretada en les figures del veguer i del batlle— i la representació popular per la direcció efectiva de l'organisme municipal continuava la seva decantació favorable cap al terreny de la darrera. Advertim, en efecte, que els cent prohoms elegits havien de prestar jurament tan sols en mans dels consellers, no del veguer ni del batlle, i acudir a consell quan fossin convocats pels dits consellers, pràctica inaudita en anteriors privilegis que reservaven sempre la convocatòria de tota assemblea general als oficials del rei.

Endemés, el paper rellevant dels consellers enfront al de tals autoritats quedava refermat en diferents extrems, alguns de poca consistència, com que es deixés al seu arbitri de colloquiar amb veguer i batlle en les alludides reunions setmanals, cosa que els anava afaïçonant en un organisme cada cop més autònom i independitzat. Però tenia més transcendència el fet que

l'obligació del veguer i del batlle d'estar a consell dels consellers, hagués d'afermar-se per explícit jurament (en el batlle simple promesa) prestat per part dels oficials reials en poder dels propis consellers, així com que la possible denúncia a formular per aquests darrers per raó de negligència de justícia o contradicció als manaments reials dels primers, àdhuc s'estengués ara a la mateixa negativa a seguir els seus alludits consells. Aquesta evolució, tan accentuada en els darrers períodes, ha dut alguns autors a afirmar, potser exageradament, que venia a superar la conversió dels dos oficials en simples funcionaris al servei de la municipalitat. En tot cas, una certa supeditació als acords dels consellers en el sentit de la seva obligada execució sembla evident, així com la definitiva consolidació d'un cercle d'autonomia municipal ben caracteritzat, per bé que mai com enfrontament ni independització respecte a l'autoritat reial, la qual restava sempre com a instància suprema en tots els ordres: el darrer privilegi de 1274 repetia, com el de 1249, que totes les autoritats jurarien actuar sempre i ordenar tots els afers «a fidelitat del rei i a comú utilitat de la ciutat». Cosa d'un any abans, el sobirà confessava haver rebut dels prohoms de Barcelona la quantitat gens menyspreable de cent mil sous, promesa per aquells. ¿Podríem pensar, com ha insinuat algun autor, que aquesta suma constituís el preu anticipat del nou privilegi tan favorable al municipi?

El coronament d'aquest procés constitucional, es truncat en certa manera per la mort del rei Conqueridor a mitjan 1276, fóra obra del seu fill, Pere el Gran, just al moment que es complia l'esmentat terme de deu anys de la darrera disposició, per obra d'aquell ressonant privilegi concedit als barcelonins l'any 1284, conegut per «*Recognoverunt Proceres*». En l'ampli capitulat de tal

privilegi, verdader estatut jurídic de la nostra ciutat, es contenia una confirmació genèrica de l'organisme municipal barceloní —el «capítol dels consellers», ve a dir-se literalment— en la forma establerta pel seu pare. De manera que quedava com homologada i perpetuada aquella prudent i progressiva ordenació, laboriosament afaïçonada a través d'un quart de segle, sempre amb un caràcter precari o temporal, amb fermança de la clàssica fórmula «a fidelitat nostra e comuna utilitat de la ciutat», mantinguda indefectiblement en els successius privilegis (Cap. 113). En capítol a part es reiterava, a més, aquella obligació dels veguers, jurada públicament els darrers anys en poder dels prohoms i davant el poble reunit, d'estar a consell dels regidors de la ciutat i d'observar-ne els drets i costums, salvant sempre el dret del senyor rei (Cap. 39).

IV

PERFIL ORGÀNIC I FUNCIONAL DEL MUNICIPI ESTABLERT PER JAUME I, A LES ACABALLES DEL SEGLE XIII

12. *L'estructura general de l'organisme de govern i el seu funcionament*

Les successives disposicions d'organització del municipi barceloní dimanades del rei En Jaume i rematades pel seu fill Pere el Gran i alguns dels seus successors immediats, a les acaballes del segle XIII, deixaren esbossada una incipient configuració d'aquesta *universitas* barcelonina, així en el seu aspecte orgànic com en el funcional, que voldríem presentar ací, a tall de recapitulació sistemàtica de l'activitat ordenadora del nostre monarca i del propi dinamisme desenvolupat per la naixent institució.

Resulta sobrer deixar assentat, abans que tot, que, a les darreries del segle XIII, la Ciutat ja era concebuda públicament i oficialment com una entitat político-administrativa, una *universitat*, integrada pel conjunt de prohoms, veïns o caps de casa, i en la qual residia de manera natural la seva representació legítima. Aquesta *universitat* comptava ja amb un organisme de govern d'estructuració i renovació regulars, que després de les

diverses temptatives suara examinades, apareixia sota la contextura d'un cos piramidal amb diferents estrats o membres de procedència ciutadana, però coronats en el seu cim per la figura dels oficials reials, el veguer i el batlle, que presidien la corporació, en general, i l'actuació concreta de les seves diferents magistratures.

L'organisme alludit, després de les modificacions ressenyades, s'havia estabilitzat sota l'estructura d'un reduït cos directiu i executiu compost de cinc consellers, amb el complement d'un consell més ampli de cent prohoms (Consell de Cent), designats per aquells, d'acord amb el veguer i el batlle, per col·laborar en la funció rectora de la municipalitat. En realitat, uns i altres eren o procedien de la classe general dels prohoms (i d'ací l'adreça o menció genèrica de prohoms que apareix en la documentació coetània per alludir a les autoritats o representants de la universitat d'una manera indistinta). Però els primers eren els consellers ordinaris dels oficials reials; els altres, com que en entrar en funcions prestaven jurament d'exercir fidelment llur càrrec, a poc a poc foren coneguts com a «jurats», és a dir, prohoms jurats, a diferència de la resta de prohoms i ciutadans que no ho havien fet. Es pot així comprendre el·lípticament l'accepció general de prohoms: prohoms-consellers, prohoms-jurats, a part els mers prohoms-ciutadans, aquests darrers al marge de l'organisme municipal, però virtualment cridats a participar-hi un moment o altre.

Constituïen la coronació d'aquest organisme públic municipal els oficials reials: el veguer i el batlle, respecte als quals consellers i prohoms es trobaven en certa interdependència, per bé que aquells fruïssin d'una posició més destacada. Certament, a ells pertocava, en nom del sobirà, de rebre el jurament de consellers i prohoms en

ingressar en el càrrec; però així mateix cal tenir en compte que, per reiterades disposicions, reblades en el *Recognoverunt Proceres*, també els susdits veguer i batlle prestaven jurament als prohoms, davant tota la universitat reunida, d'estar a llur consell. Així, uns i altres es devien mutu auxili i assistència en les respectives actuacions. Les funcions del veguer i del batlle tenien un caràcter executiu; les dels consellers, més aviat resolutiu o assessor. Estaven en mans dels primers els ressorts coercitius, i per això eren ells els encarregats de dur a terme les resolucions procedents dels consellers i prohoms. Les atribucions específiques del veguer i del batlle, no sempre ben definides, foren objecte de reiterades delimitacions per part dels sobirans (1266, 1272, 1293), i, en síntesi, representaven l'adjudicació al primer de les comeses més vinculades a justícia, ordre públic i representació general de l'autoritat reial, i reservaven al segon els aspectes patrimonials, fiscals, urbanístics, mercantils, a part d'altres més singulars (qüestions sobre jueus, etc.). Així, els consellers i els prohoms havien d'actuar en relació amb el veguer o amb el batlle segons la respectiva matèria o qüestió plantejada en cada cas.

No cal repetir-nos sobre la mecànica del funcionament ordinari dels òrgans municipals. Les reunions periòdiques dels consellers amb el veguer i el batlle es devien celebrar habitualment, al principi, al mateix palau reial; les Assemblees generals, amb el conjunt dels prohoms —o el Consell de Cent, representant seu— devien seguir reunint-se a la plaça de la Cort del Veguer, continuïtat de les antigues reunions inorgàniques de ciutadans. Amb tot, sembla que tant les reunions ordinàries com les generals no trigaren a celebrar-se en alguna dependència del convent de frares Predicadors

(Santa Caterina), i que allí degueren continuar fins a començaments del segle xiv. Però ultra aquestes reunions, amb els elements i els objectius estrictament intramunicipals, el plantejament de certs afers d'abast extraordinari i transcendència supramunicipal o extra-municipal, comportà, a vegades, el que en podríem dir Assemblees a nivell superior, o de radi més ampli. En elles els consellers, els cent prohoms o bona part d'ells, i àdhuc altres ciutadans, amb el veguer i el batlle participaren en colloqui amb altes dignitats del país, inclosos el mateix sobirà i l'infant, i rellevants personatges cridats eventualment com a consellers per motiu de la qüestió pendent, o també amb altres elements, ciutadans, professionals, etc., interessats en l'afer debatut. Val la pena de recordar, almenys, la famosa Assemblea d'aquest tipus que tingué lloc l'octubre del 1269 en el susdit convent de Santa Caterina, amb la presència qualificada de sant Ramon de Penyafort, on s'afrontà la qüestió de la modificació de la moneda barcelonina, intentada per l'infant Pere amb la protesta dels consellers. Una reunió semblant, encara que menys solemne, però sota l'alta presidència del sobirà, havia tingut lloc, anys abans, pel juny de 1266, per resoldre el conflicte que plantejava un particular sobre la utilització del Rec Comtal en perjudici dels prohoms barcelonins beneficiaris seus. També, de fàcil mixta o extraordinària podem considerar les reunions aprovatòries de les Ordinacions sobre corredors de reva i hostalatge (1251, 1271) a les quals haurem d'alludir de seguida, i en què actuaren els prohoms de la Ciutat amb l'assenyament del conjunt de mercaders, d'hostalers i de corredors, és a dir, dels afectats per les tals Ordinacions.

13. *L'actuació normativa i executiva de la municipalitat. Ordinacions i bans (Justícia i ordre públic, policia urbana, aprovisionament de la urbs)*

L'actuació concreta de les autoritats municipals es feia ostensible, en el seu aspecte normatiu, per la promulgació d'*Ordinacions*, de preconeixació obligada per part del veguer i observança dels ciutadans, corroborada de vegades, *a posteriori*, per privilegis reials confirmatoris d'aquelles. Molt aviat, possiblement ja el 1251, començaren a exercir aquella facultat normativa explícitament ja reconeguda en el primer privilegi de 1249. En tot cas, sabem positivament que promulgaren *Ordinacions* el 1260 (sobre proveïments), el 1271 (sobre corredors i hostalers, confirmatòries de les del 1251) i, ja més freqüents, cap a la darrera quinzena del segle, 1286, 1289, 1290 (sobre matèries diverses, de justícia i de policia urbana), per enllaçar amb els cossos més amplis i orgànics d'*Ordinacions* urbanes, de començament del segle xiv, reflex de la progressiva ampliació de la competència municipal. Anàlogament a les *Ordinacions*, promulgaven bans o estatuts, amb especial imposició de penalitats pecuniàries la percepció de les quals requeria en el veguer (1284, *Recognoverunt Proceres*).

El contingut d'aquesta actuació dels nostres òrgans municipals resultava força variada, i bé podríem destriar aquells aspectes de competència originària dels oficials reials, dels més propis d'unes autoritats urbanes. En els primers (justícia, ordre públic, afers civils, etc.), el seu paper adoptava una tònica d'assistència i d'assessorament, i també de control. En els segons (policia urbana, proveïments, oficis artesans o mercantils, etc.), sembla que actuaven més en primera persona,

i la figura de l'oficial reial era la d'una presidència homologadora dels seus acords i de llur execució efectiva.

La justícia ordinària, peculiar del veguer, degué ésser compartida amb consellers i prohoms, segons que es reglamentava ja el 1249, i el seu exercici afectà realment tota mena de qüestions, àdhuc criminals. Així es manifestà, per exemple, en el sonat procés contra el cavaller-bandoler Huguet de Bigues (1266), a propòsit d'un intent de revisió per suposat abús de poder: la sentència, pronunciada pels consellers, fou reconeguda i confirmada pel rei. O en l'incoat el 1287, a requeriment del sobirà, per actuar, en aplicació de *pau i treva*, i arribar fins a execució de sentència, contra un grup de cavallers, per agressió inferida a un fidel seu, Guillem de Sant Climent. El tan esmentat *Recognoverunt Proceres* (1284) reconegué solemnement aquella facultat, coneguda en el futur com el «juí de prohoms», que exigia la participació dels prohoms en les causes criminals de la ciutat.

També en afers d'índole civil actuaren la cúria del veguer i els consellers, com es dedueix de la comunicació reial, dirigida a aquests oficials, de no admetre apel·lacions en les sentències interlocutòries (1258), o les més substantives sobre possibilitat de desheretament de menors casats o entrats en religió contra la voluntat de llurs pares, i la de prescripció de les comandes-dipòsits passats deu anys, fora de pertànyer a pupils (1269).

Semblantment, el manteniment de l'ordre públic, la persecució de malfactors, les baralles entre ciutadans i forasters, entraven també en la preocupació municipal, i els consellers collaboraven amb el veguer i amb el bisbe en l'organització i el comandament de les milícies o els escamots veïnals (sometent) (1258-1283), o estimulaven la preconització de les crides i ordenances

corresponents per a la repressió d'aitals excessos (1284, 1290).

Més escasses són les referències de què disposem sobre l'actuació efectiva de les autoritats municipals i els seus agents en els afers corrents de la bona marxa de la ciutat: policia urbana, vialitat, obres públiques, serveis comunals, etc., ja que el nostre Arxiu municipal no conté documentació corresponent a la vida interna del municipi durant el segle XIII. Però podem espigolar algunes notícies dels mateixos privilegis i disposicions reials i d'altres documents aliens a la corporació. Hem alludit suara mateix a la policia urbana, i en aquest sentit és interessant d'anotar, per exemple, la primera preocupació dels prohoms de confinar l'exercici de certs oficis molestos o insalubres en paratges allunyats del centre ciutadà (1255). La regulació en matèria de proveïments ens ofereix algunes mostres ben significades, com la precoç fixació del preu de carns i aviram, continguda en aquelles primeres Ordinacions de 1260; la de controlar els pesos i mesures de certs productes, ja a base de designar anualment dos pesadors de pa, per part dels consellers (1265) o, de manera més directa encara, curant aquests personalment, junt amb dos prohoms de l'ofici, de conservar fidelment les mesures legals dels oficis de blanquers i tintorers (1267). En aquest ordre, l'actuació més ressonant fou potser la informació pública realitzada el 1270 pel batlle i els consellers prop dels flequers de la ciutat per tallar sospitosos abusos sobre la correlació que es donava entre el blat que importaven de l'Urgell i la Llitera i la farina obtinguda per a la cocció del pa, informació que donà lloc a operacions pericials d'accentuat realisme, i el resultat de les quals desembocà conseqüentment a establir una detallada taula de correspondència entre

el preu a què es comprava el blat i el preu a què s'havia de vendre el pa cuit als habitants de la ciutat.

14. *Defensa dels interessos econòmics i mercantils dels ciutadans*

Però, com ja assenyalà DURAN I SANPERE, la preocupació fonamental dels consellers barcelonins en aquest primer període de vida municipal fou la defensa dels interessos econòmics i mercantils dels seus habitants. Diversos aspectes són susceptibles d'ésser considerats en aquest apartat. D'antuvi hem d'alludir a la regulació de certes professions i oficis d'índole comercial interna, com eren l'exercici de l'hosteleria i el consegüent contracte o relació de la «reva» amb els hostes (comerciants), que en la pràctica mercantil medieval donava a l'hostalatge un veritable caràcter de corredoria, ordenació objecte d'un dels primers cossos d'*Ordinacions* (1251), modificades anys després (1271), a què ja ens hem referit abans. Un altre caire en aquesta esfera ve representat per la promoció i defensa de les exempcions fiscals que gravaven el comerç barceloní, des de l'obtenció d'aquelles primeres franquícies al comerç mallorquí, en els primers decennis del segle, a la ferma impugnació d'una arbitrària lleuda sobre el vi que es pretenia imposar als ciutadans, el 1269, junt amb la consecució simultània d'altres exempcions pecuniàries i personals per quatre anys. Relacionada amb el tràfic comercial trobem la qüestió de l'estabilitat de la moneda barcelonesa, amenaçada sovint d'alteració i devaluació per part dels sobirans, sobretot de l'infant Pere, i que posava en perill la seguretat de les operacions mercantils. La preocupació de la ciutat obtingué del

monarca —que el 1221 havia creat la moneda de dolenc— la promesa de no encunyar-ne més que en cas de necessitat, i encara de comú acord amb els prelats de Tarragona i Barcelona i els prohoms barcelonins (1254). I quan pocs anys després (1258) creà la moneda de tern, reproduí l'anterior compromís, amb l'afegitó que els prohoms de Barcelona n'elegissin dos d'entre ells, bons i fidels, com a custodis o inspectors legals de les encunyacions futures, si bé els primers que foren nomenats ho foren pel propi rei pocs dies després de la referida disposició. Però els ciutadans de Barcelona intervingueren efectivament en un judici resolt pel rei el 1260, en relació amb un plet entre particulars sobre equivalència entre moneda vella i nova. I, sobretot, l'exponent més renouer d'aquest interès i preocupació per l'estabilitat monetària per part dels consellers de la ciutat es dona en la ja alludida ocasió, el 1269, quan l'infant Pere projectava una seriosa devaluació de la moneda de tern, temptativa que es pogué impedir en aquella famosa i ja esmentada reunió extraordinària celebrada l'octubre del dit any al convent de Santa Caterina, presidida pel rei, assessorat per sant Ramon de Penyafort, amb assistència d'oficials i magnats i, sobretot, d'una àmplia representació de consellers i prohoms de la ciutat, que portaren la veu cantant de la protesta contra els propòsits de l'Infant.

Però l'aspecte fonamental en l'àmbit de què ens estem ocupant és representat per l'aferrissat proteccionisme al comerç marítim, el paper del qual en el progrés de la ciutat ja hem deixat assenyalat en el seu lloc. Punt central d'aquest aspecte és la fundació reial, el 1258, de la *Universitat de Prohoms de Ribera*, amb un Cap i uns prohoms directius i la consegüent promulgació de les seves *Ordinacions* per a la defensa de la

platja, contra tota mena de perills de la navegació, i de protecció dels interessos dels mercaders i de les operacions marítimes enfront dels patrons de naus. No queda encara prou clar si aquesta *Universitat de Ribera* es constituí com una emanació directa del Consell municipal barceloní (reformat justament en la mateixa data) o bé, contràriament, en fou un intent de segregació per part d'un estament mercantívol, rival de l'oligarquia que se n'havia emparat. En tot cas, no sembla que prosperés massa temps com a organisme autònom, ja que pocs anys després s'atribuïen pel rei al propi municipi de Barcelona unes prerrogatives inicialment deixades en mans d'aquella corporació de Ribera. Es tracta de les ja conegudes facultats dels consellers i prohoms de nomenar cònsols ultramarins als indrets de Romania i del Mediterrani oriental, amb jurisdicció sobre els comerciants barcelonins residents o navegants en elles (1266, 1268); i ens consta que el 1272 ja exercien aquesta facultat, amb el nomenament d'un cònsol per a Egipte. Som en els preludis del famós *Consolat de Mar*, tema que de cap manera no podem tocar ara ací. Aquest proteccionisme al comerç marítim barceloní presenta al seu torn unes mesures defensives de la competència forana com es revela en diversos privilegis obtinguts durant aquell decenni dels 60 i que semblen continuar la política manifestada cap al 1230. En un d'ells, ja alludit abans, i força radical, arribava a imposar la pura i simple expulsió de comerciants italians residents a Barcelona (1265); en un altre, més moderat, així i tot es prohibia a tot patró de nau o mercader foraster de tenir taula a la Ciutat, com també de noliejar mercaderies en mans d'estrangers, exceptuat el cas que el gènere fos propietat del carregador (1268).

15. *Reserva reial dels serveis públics urbans*

I bé, en contrast amb aquesta actuació tan decidida i eficaç de la nostra municipalitat en els afers econòmics i mercantils dels seus ciutadans, advertim, en canvi, una absència quasi absoluta d'intervenció en tot allò que pertany al que, de bell antuvi, ens pot semblar característic d'un organisme municipal, àdhuc en el seu estadi primerenc: urbanisme, obres i edificacions, viabilitat, serveis públics, establiments veïnals, etc. Fa l'efecte que la municipalitat no havia assolit encara una competència pròpia en tots aquests rams, els quals romanien en mans del rei, com abans en les dels comtes, i que eren exercits a través dels seus agents a la ciutat, concretament del batlle. El sòl urbà era propietat del sobirà i en disposava, personalment o pel seu batlle, a través de concessions de terrenys o arenals, de llicències per obrir o tancar carrers, construir voltes sobre torrenteres o edificar en les velles muralles, etc. Semblantment s'esdevenia amb el Réc Comtal i les corresponents llicències d'aprofitament de la seva aigua per moure molins, els alfòndecs, regadius d'horta, etc. Al sobirà pertanyien així mateix els maells i les seves taules de venda, la peixateria, els forns, la farneria, el pes oficial del blat i tots altres productes, els banys públics i establiments semblants d'utilitat veïnal. I era de la seva exclusiva competència atorgar-ne les corresponents llicències d'explotació en arrendament o emfiteusi, tinença a cens, venda, etc., sense que el consell municipal hi tingués la menor intervenció. Fou molt a finals del segle XIII i ja a principis de la catorzena centúria que el progrés de la universitat s'anà adjudicant gradualment bona part d'aquestes propietats o serveis —les obres públiques, per exemple—, per bé que d'altres, com les

aigües o els molins, havien de trigar encara molt temps a passar a les seves mans, i algunes romandrien en la consideració de regalies patrimonials del sobirà fins a temps ben propers als nostres.

16. *La inicial administració financera del municipi*

Caldria arrodonir aquest quadre elemental de la vida del municipi barceloní instaurat per obra de Jaume I, amb una referència al règim de recursos econòmics per atendre les diverses necessitats que tenia al seu càrrec. El mateix que en aquella etapa pre-municipal, el sistema financer es basava en la forma senzilla i primària del *tall* o repartiment, entre tots els ciutadans, de la quantitat que calia per a atendre un servei veïnal determinat. L'obligació col·lectiva de participar al «comú» ja apareix en el privilegi de 1249. Ara bé: ens consta que, ja fos per disposar anticipadament de les quantitats a recaptar, o bé per subvenir a d'altres atencions, foren habituals en el darrer quart del segle (1275, 1286) els préstecs, reconeguts pels consellers, a favor de jueus i d'altres prestadors, sobre quantitats rebudes que confessaven haver invertit en bé i utilitat de la ciutat i el reembosament de les quals, amb els interessos corresponents, garantien amb llurs propis béns. També, per a la recaptació de qüèsties o repartiments ordenats pel rei i a benefici seu, aquest se servia dels consellers com a agents executors (1276), i més d'un cop anticiparen aquests al monarca, sota la seva responsabilitat, sumes a compte de la collecta total. Com en altres rams ja entrevistos, caldria esperar l'entrada en el segle xiv per a presenciar el desenvolupament d'una administració financera urbana, una comptabilitat, etc., de complexitat creixent.

CONCLUSIÓ

Hem de cloure ja la nostra dissertació. Podríem afegir ací, de manera apendicular, que aquest esquema de la municipalitat barcelonina modelat laboriosament pel rei Jaume, la memòria del qual hem volgut actualitzar ací, esdevingué en temps successius patró inspirador de l'establiment municipal en nombroses ciutats i viles de Catalunya, així de dependència reial com senyorial. Cal precisar, certament, que no es produí sempre, ni de bon tros, una adaptació exacta de l'estructura entrevista; però pot afirmar-se que en termes generals, principalment en els nuclis urbans de més entitat, la línia fonamental barcelonina, a base d'un reduït cos directiu i d'un més ampli consell assessor, amb la següent supressió o reducció de l'Assemblea general de veïns o prohoms, i tot el conjunt sota la presidència del batlle local, fou seguida bastant de prop a l'hora d'afaiçonar un organisme permanent en l'administració autònoma de les localitats del país.

D'altra banda, i esguardant l'horitzó futur de la prò-

pia municipalitat barcelonina des de l'etapa fundacional que ens ha plagut de considerar, no sabriem estar-nos de registrar l'auguri d'aquella trajectòria ascendent en la seva vigoria com a corporació ciutadana i com a força política a través dels segles successius, malgrat els alts i baixos que hauria de sofrir en la seva vida interna per causa de les progressives discòrdies estamentals, ja preludiades en la nostra època.

Però l'hegemonia de la ciutat de Barcelona i del seu municipi sobre les terres del Principat s'aniria afermant ben aviat, i en un procés irreversible, palesat per diverses manifestacions institucionals. A mercè del *carre-ratge* estengué les ales de la seva protecció administrativa damunt els termes de nombroses ciutats i viles del país que sota la *fictio iuris* de considerar-se carrers de Barcelona fruïen dels seus privilegis i franqueses tot honorant-se amb la seva heràldica. Encara més, l'adquisició de verdaderes senyories jurisdiccionals sobre viles i territoris del Principat li reportà, a part avantatges econòmics per al sosteniment i aprovisionament de la Ciutat, un poder polític ben apropat a aquell de què fruïa l'aristocràcia nobiliària i feudal. Per això, a les Corts Catalanes —suprema representació de la terra— els consellers de Barcelona assumien la direcció del Braç reial o popular, integrat per les ciutats i viles de dependència sobirana. La llavor plantada pel rei Jaume a mitjan segle XIII faria créixer l'arbre esponerós de la ciutat comtal i del seu municipi per convertir-lo ben aviat en *Cap i casal de Catalunya*.

BIBLIOGRAFIA

L'accentuada tònica sintètica del present discurs, juntament amb les circumstàncies de la seva precipitada redacció, ens ha aconsellat de prescindir de les puntuals citacions documentals i bibliogràfiques corresponents a les referències consignades en el text. Hem cregut, però, convenient, i en certa manera com a compensació de tal mancança, deixar constància ací, en breu relació, d'aquells treballs fonamentals incidents en el tema i que han estat esmentats al llarg de la nostra exposició, així com d'aquelles colleccions en què s'apleguen els testimonis heurístics adduits oportunament, al marge de les fonts arxivístiques encara inèdites. El lector interessat en aquestes precisions, inexcusables en tot treball de recerca, es veurà satisfet (a.D.) en l'alludida obra més àmplia que estem preparant, a tall de Diplomàtari, amb la seva introducció corresponent, sobre *Jaume I i la ciutat de Barcelona*.

- BATLLE, Carmen, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona, 1973, 2 vols.
- BOFARULL, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. VIII. Barcelona, 1851.
- BRUNIQUER, Esteve Gilabert, *Relació sumària de la antiga fundació y cristianisme de ... Barcelona y del antich magistrat y govern dels ... consellers i altres coses*. [1630.] (Publicat per F. MASPONS I LABRÓS. Barcelona, 1871, 2.ª ed. 1885.)
- CAPMANY Y DE MONPALAU, Antonio de, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barce-*

- lona. Barcelona, 1779-1792. (Reedició anotada, Barcelona, 1961-1963, 2 vols.)
- CARRERAS CANDI, Francesc, *La Ciutat de Barcelona*, en «Geografia general de Catalunya». Barcelona [1914].
- DURAN I SANPERE, Agustí, *Barcelona i la seva història*, vol. II, *La societat i l'organització del treball*. Barcelona, 1973.
- FONT RIUS, J. M.^a, *Orígenes del règimen municipal en Catalunya*, en «Anuario de Historia del Derecho Español», vol. XVI (1945), pàgs. 389-529, i XVII (1946), pàgs. 229-585.
- *Los orígenes del municipio barcelonés*, en «Divulgación Histórica», Sumario del año V. Barcelona [1949], pàgs. 3-22.
- *Valencia y Barcelona en los orígenes del régimen municipal*, en «Estudios jurídicos en homenaje al profesor Santa Cruz Teijeiro», vol. I (València, 1974), pàgs. 291-316.
- *Formació del municipi*, en «Història de Barcelona», dirigida per A. Duran i Sanpere, vol. I (Barcelona, 1975).
- *La Universidad de Prohombres de Ribera de Barcelona y sus Ordenanzas marítimas (1258)*. (En «Homenaje al Dr. Antonio Polo Díez, en premsa.)
- PELLA I FORGAS, Josep, *Establiment per Jaume I del Consell de Cent de Barcelona*, en «Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», vol. I (Barcelona, 1909), pàgs. 37-51.
- Privilegis reials concedits a la ciutat de Barcelona*. Edició preparada per Antoni M.ª Aragó i Mercè Costa, sota la direcció de Frederic Udina Martorell. Barcelona, 1971 (hi ha versió castellana).
- SAYOUS, André E., *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*. Traducció, edició i estudi introductori per Arcadi Garcia Sanz i Gaspar Feliu i Monfort. Barcelona, 1975.
- SOLDEVILA, Ferran, *Jaume I, Pere el Gran*. Barcelona, 2.ª edició, 1965.
- VICENS VIVES, Jaume, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1936-1937, 3 vols.
- WOLFF, Philippe, *Barcelone et Toulouse aux XIIe et XIIIe siècles: esquisse d'une comparaison*, en «VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón», vol. II (Barcelona, 1962), pàgs. 587-592.

INDEX

<i>Introducció</i>	9
------------------------------	---

I

<i>La ciutat de Barcelona en el segle de Jaume I. La seva fe- somia urbana i social</i>	15
1. La topografia urbana	19
2. Els estaments ciutadans	22
3. El gran comerç marítim barceloní del segle XIII . .	25

II

<i>L'administració ciutadana de Barcelona en la primera meitat del segle XIII</i>	27
4. La formació d'un règim embrionari de govern ciutadà. .	29
5. La universitat de prohoms i les comissions represen- tatives particulars	31
6. Els oficials del rei a la ciutat i el seu consell de prohoms.	33

III

<i>L'ordenació municipal barcelonina de Jaume I</i>	37
7. Orientació general	39
8. L'organització inicial de 1249: paers i consellers, assessors del veguer i batlle reials	41
9. La reforma de 1258 i les seves motivacions socials i ciutadanes	47
10. El Consell de Cent de 1265 i l'ascensió política dels consellers	52
11. L'ordenació definitiva de 1274. Palès paper rellevant dels consellers enfront de les autoritats reials . . .	54

IV

<i>Perfil orgànic i funcional del municipi establert per Jaume I, a les acaballes del segle XIII</i>	59
12. L'estructura general de l'organisme de govern i el seu funcionament	61
13. L'actuació normativa i executiva de la municipalitat. Ordinacions i bans (Justícia i ordre públic, policia urbana, aprovisionament de la urbs)	65
14. Defensa dels interessos econòmics i mercantils dels ciutadans	68
15. Reserva reial dels serveis públics urbans	71
16. La inicial administració financera del municipi . . .	72
<i>Conclusió</i>	73
<i>Bibliografia</i>	75

